

KEREKES ENDRE LÁSZLÓ

A „magyar Marseillaise”: a Rákóczi-nóta és a Rákóczi-induló

Valamennyi nemzet rendelkezik olyan attribútumokkal, mellyel jelezni tudja saját identitását, jelenlétét mind az európai, mind a hazai kultúrkörnyezetben. Ha az előbbi feltevést zenei oldalról közelítjük meg, olyan példákba botolhatunk, melyek mai napig jelen vannak a modern kultúrában. Bármerre járunk a világban, ha meghalljuk a *Dąbrowski-mazurkát*, rögvést a lengyelek és az évszázadokon átívelő történelmük, kultúrájuk jut eszünkbe. Ugyanilyen asszociatív folyamat játszódhat le bennünk, ha a *Marseillaise* dallama üti meg fülünket, ebben az esetben a francia nemzet töretlen büszkesége és tenni akarása vetül lelki szemeink elé. A 19. századtól kezdve, ha Bécsben, Párizsban vagy Pest-Budán a *Rákóczi-nóta* vagy a *Rákóczi-induló* felcsendült valahol, a dallamot vagy a jól ismert motívumát a magyarsággal és a magyar nemzeti érzéssel azonosították. A két dallammal kapcsolatban számos forrás és kiváló szakirodalom áll rendelkezésünkre. A sort kezdhethetjük a 18–19. század folyamán született levelekkel, visszaemlékezésekkel, melyek a dallam történetével, megjelenéseivel foglalkoznak, ugyanakkor a 20. század során született tanulmányokat, köteteket sem szabad kifelejteni, melyek fő tájékoztatói pontként szolgálnak a témát illetően. Ilyenek például Szabolcsi Bence, valamint Bónis Ferenc írásai (*Rákóczi-nóta, Rákóczi-induló*; Liszt Ferenc és a *Rákóczi-dallamok, az induló Berlioz-féle feldolgozásának facsimile kiadásához írt tanulmány* stb.), valamint számos más kiváló magyar és nemzetközi hírű zenetörténész összefoglaló munkái (pl. Alan Walker *Liszt-életrajza* is számos fontos adatot közöl). A két dallamot tekintve fontos felvetni pár kérdést. Hogyan alakult ki ez a dallam? Hogyan vált a magyarság egyik jelzésértékű melódiájává? Hogyan jelent meg a hazai és európai kultúrában?

Ha a nóta és az induló kialakulását kezdjük vizsgálni, először is fontos leszögezni, hogy egyfelől a két dallam két külön korszak szülöttje, másfelől semmi különösebb köze nincsen II. Rákóczi Ferenc személyéhez. Bónis Ferenc szerint a nóta korai dallamfoszlányai az 1680-as évek táján összegyűjtött Vietórisz-kódex hasábjain található meg, viszont hasonló dallamokat őrzött meg az 1671-ben befejezett Kájoni-kódex, illetve Náray György 1695-ös *Lyra Coelestis* műve is. Ezek a dallamok a Rákóczi-féle szabadságharc (1703–1711) után írott kesergőkkel, illetve a fejedelemtől szóló szövegekkel kapcsolódtak össze a későbbi évtizedek során. A dallam ezek-

nek a szövegeknek a felhasználásával vált közismertté, melyek a 19. századig szinte elválaszthatatlanok voltak. Már ekkoriban összeforrta a dallam a magyar lélekkel, így alakult ki az 1800-as évek közepére, hogy a dallam a Habsburgok elleni passzív lázadásnak jelképe lett a maga keserű dallamiságával. Nem szabad elfelejteni, hogy az oszmán uralom alóli felszabadítás után a Habsburgok saját tartományuknak tekintették Magyarországot, így szó sem lehetett független országról, bármennyire is voltak rá hazai törekvések. Visszatérve a nóta és az induló történetére, érdemes megjegyezni, hogy a dallam már a 19. század elején elindult „világhódító” útjára, hiszen a maga korában ismert cigányprímás, Bihari János Bécsben adott hangversenyén előszeretettel húzta a *Rákóczi*. A bécsiek valósággal odavoltak a magyaros virtusú dallamért, nem véletlen, hogy a Bihari koncertjei utáni évtizedben megjelent bécsi kiadások nagy népszerűségnek örvendtek. Ehhez a népszerűséghez hozzájárult az is, hogy időközben (1820 körül járunk) elkészült a Rákóczi-nóta indulóvá átirított változata, mely zongorára átirított kétkezes és négykezes változatban jelent meg a bécsi zeneműüzletekben. Az induló szerzőségének kérdése az 1860-as évektől foglalkoztatta a magyar zenei életet, valóságos sajtóharc bontakozott ki a témát illetően a *Zenészeti Lapok* hasábjain. Felmerült Bihari János, Lavotta János és Rózsavölgyi Márk neve is a szerzőség tekintetében, Major Ervin kutatásaiból tudjuk, hogy az induló valódi szerzője Nikolaus Scholl, a 32. herceg Esterházy gyalogezred karmestere. Scholl indulójának átiratai az 1820-as évektől kezdve több alkalommal jelentek meg több európai kottakiadónál. Tulajdonképpen itt vált el ténylegesen a nóta és az induló története egymástól.

A *Rákóczi-induló* a reformkor egyik kedvelt melódiája lett. Valójában akkor vált a már korábbiakban említett magyaros érzés, a „sírva-vigadás”, valamint a nemzeti ellenállás egyik központi részévé. Az induló ugyanúgy része volt a közéletnek, mint a kulturális életnek. Fontos közéleti jelenség volt, hogy a legnagyobb magyar urakat általában a *Rákóczi* dallamával ünnepelték. Ez történt 1836. április 14-én is, mikor Wesselényi Miklós Pestre érkezett a pozsonyi diétáról. A fáklyás felvonulás és ünneplés kulcsmomentuma a *Rákóczi-induló* eljátszása volt, melyet többször is megismételtek, valamint a tömeg később Széchenyi István lakása előtt ugyanúgy követelte az indulót további ünneplés okán. Az előbb említett Széchenyi István is megemlékezett *Naplójában* többször a *Rákóczi-indulóról*. Egy 1837-es bejegyzése szerint a színházban a szünet alatt többször elhúzzák az indulót, amit az ifjúság kitörő örömmel fogad. A korabeli közhangulatot nagyszerűen bemutatja Bereményi Géza nagyszerű életrajzi filmje, a *Hídember*, ahol az egyik jelenetben Széchenyi és hitvese egy pesti színházat látogattak meg. Az előadás előtt a zenekar a *Gott Erhaltét* játszotta, amire a tömeg dühösen reagálva a *Rákóczi-induló*t követelte magának.

A *Rákóczi-induló* a korabeli magyar zenei életnek is szerves részét képezte. Mi sem nagyobb bizonyíték, mint hogy Gaál József és Thern Károly zenes bohózatának, *A peleskei nótáriusnak* a zenei anyagát képezi a *Rákóczi-induló* dallama is. Az induló dallama nem csak Thern Károly zenei fantáziáját ragadta meg, a 19. századi magyar zenei élet központi alakja, Erkel Ferenc is többször nyúlt a *Rákóczi*hoz. A Pesti Magyar Színház színpadán több alkalommal játszotta el zongorán, illetve vezényelte zenekar előtt az általa átírt változatát. Mégis az egyik legfontosabb Erkel által írt Rákóczi-feldolgozás a Liszt Ferenc tiszteletére írt átirat. Liszt Ferenc 1839 és 1840 fordulóján Pesten tartózkodott, számos hangversenyt adott a Nemzeti Színházban. A két muzsikós összebarátkozott, melynek jeleként Erkel egy zongorára írt művet alkotott. A mű címe *Rákóczy indulója. Emlékkül Liszt Ferenczre*. A darab igyekszik felkapaszkodni a liszti virtuozitás magasságaiba, nagy technikai tudást kér számon a darab előadóján, azonban nem egészen közelíti meg a nagy zongorista virtuozitását, hangszerkezelését. Mindenesetre az induló nagy népszerűségnek örvendett, Wagner József zeneműkiadó rögtön három kiadást jelentetett meg. A mű 1860-ban ismét megjelent, akkor már a Rózsavölgyi Kiadó gondozásában

Ha már Liszt Ferenc neve felmerült Erkel kapcsán, fontosnak tartom megemlíteni leghíresebb feldolgozójának kapcsolatát a *Rákóczi-indulóval*. Alan Walker, Liszt életrajzírója rávilágított arra, hogy Liszt már igen korán megismerkedett az indulóval, ugyanis 1823-as pesti koncertjén előadta azt. Következő alkalommal csak az 1839–40-es hangversenykörútján, főként Pesten tűzte műsorára az induló általa elkészített változatát. A legemlékezetesebb momentum az 1840. január 4-én adott hangversenye volt. A roskadásig megtelt színház szünni nem akaró tapsal ünnepelte Lisztet koncertje után. A *Rákóczi-induló* dallamára játszott rögtönzése pedig olyan hatást váltott ki a közönségben, hogy lelkesedésük „szinte egy halottat is feltámasztott volna”. Két nappal később így írt erről élettársának, Marie d’Agoult-nak: *...és mivel a tapsok nem szüntek, a Rákóczi Marsch-ot játszottam (afféle magyar nemesi Marseillaise)*. Az induló utáni lelkesedés során a pesti mánások egy csoportja Festetics Leó vezetésével egy díszkardot adott át Lisztnek, ezzel is jelképezve Magyarország elismerését neves szülöttje iránt. Liszt később az indulót több ízben feldolgozta. 1840 és 1843 között alkotta meg a *Magyar rapszodiák* előfutárának számító *Magyar dallok* című ciklust, melynek 10. darabja a *Rákóczi-nótát* dolgozza fel, az 1847 körül írt *Magyar rhapszodiák* (nem összetévesztendő a 19 tételt magába foglaló sorozattal!) című sorozat 13. műve pedig a *Rákóczi-induló*.¹ Így érkezünk el az

¹ A *Magyar dallok* című sorozat 1839–1840 között született, Liszt maga adta a kötetnek ezt a címet, később is *Magyar dallok* (sic!) (vagy *Méodies Hongroises*, illetve *Ungarische National-melodien*) megnevezéssel jelent meg. A szovjet Muz-

1847 és 1853 között alkotott 15 magyar rapszodiához, melynek 15. műve a jól ismert *Rákóczi-induló* feldolgozás. Liszt nevéhez köthető még számos feldolgozás is, zongorára és zenekarra egyaránt, viszont a zenekari változat hosszú ideig nem jelent meg Hector Berlioz iránti barátsága és szakmai tisztelete miatt. 1846-ban Berlioz Magyarországra érkezett. Pesten több hangversenyt tartott, ahol főképp saját műveit vezényelte. Február 15-én adta első hangversenyét, ahol a koncert befejezése gyanánt a frissen komponált *Rákóczi-induló* feldolgozásával rukkolt elő. Valóban friss műről volt szó, hiszen minden bizonnyal Pesten kapta az ihletet az induló feldolgozására. Berlioz műve magán hordozza a szerző stílusának minden jellegzetességét a hangulat fokozása, a hatásos csatajelenet, melyet a műben rejtett el, hatalmas sikert hoztak Berlioz számára pesti tartózkodása során. Később Berlioz beépítette az indulót a *Faust elkárhozása* című művébe, ahol az indulót *Marche Hongroise (Magyar induló)* címen találjuk meg.

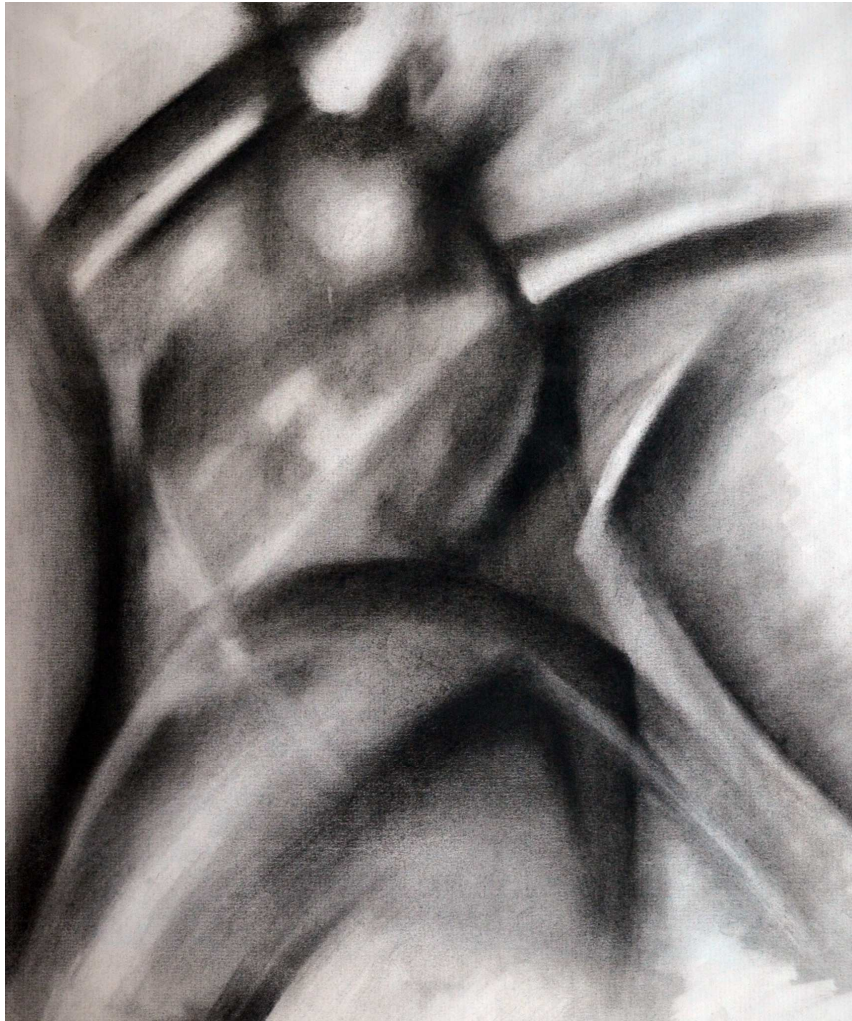
A *Rákóczi-induló* dallama később több magyar és külföldi szerző művében fel. Az 1800-as évek méltatlanul elfeledett magyar zeneszerzője, Mosonyi Mihály is feldolgozta a nótát, illetve az indulót, két ízben is. 1863-ban Hajdu László túrkevei ügyvéd cikksorozatát jelentetett meg a *Rákóczi-nóta és a Rákóczi-induló* történetéről, mely annyira megragadta Mosonyi figyelmét, hogy egyfelől megharmonizálta a nótát, illetőleg az indulóból egy saját változatot készített. Bónis Ferenc 2015-ben megjelent tanulmánya világít rá arra, hogy Mosonyi még egyszer felhasználta a *Rákóczi-induló* dallamát. *Álmos* című operájának csatajeleneténél a honfoglaló magyarok az induló átírt dallamára kerekednek fel. Nemzetközi viszonylatban érdemes még megemlíteni Johannes Brahms nevét is, aki ugyancsak feldolgozta a *Rákóczi-induló*t. Feltehetően a *Magyar táncok* írásával egy időben alkotta meg feldolgozását, viszont elégedetlen lehetett művével, ezért nem adatta ki. A mű kiadására a közelmúltban került sor a Bärenreiter Kiadó által.

Mindent összegezve kimondhatjuk, hogy a *Rákóczi-nóta* és a *Rákóczi-induló* hosszú utat járt be a zenetörténet sűrűjében. A felvillanásszerű képekben azt kívántam bemutatni, hogy az 1820-as évektől kezdve egyre inkább nőtt a dallam népszerűsége, magas reputációval rendelkezett, a magyar és nemzetközi zenei életben való megjelenése pedig utat engedett annak, hogy a dallam a magyaros szellemmel, magyaros virtussal azonosuljon. A mű történetét legszebben talán Szabolcsi Bence összegezte *A magyar zene évszázadai* című művében: *Titkos szálakból szövődött, Bihari húzta, Scholl*

---

giz Kiadó is így publikálta a sorozat részleteit, illetőleg a Hyperion Lemezkiadó Vállalat is így adta közre a lemezt, amin Leslie Howard előadásában hallhatók a művek. Az EMB által kiadott Új Liszt Összkiadásának katalógusában is *Magyar dallok* címen szerepel a kötet, a kötet szerkesztője, közreadója, Kaczmarczyk Adrienne is az eredeti „ll”-es változatot hagyta meg.

hangszerelte, Decret kiadta, Erkel felfedezte, Liszt éig emelte, Berlioz világgá hordta... s mindenekefelett: az egész nemzet sírt és ujjongott rajta, a maga dicsőségét és álmait bálványozta „Rákóczynak búskomor indulójá”-ban, ahogyan Kossuth aposztrofálta a szabadságharc kezdetén.

Kele Szabó Ágnes: Fény-árnyék